

КУЛТУРА

NEXT

PAGE

ТОЧКИ НА ПРЕСИЧАНЕ В КУЛТУРАТА:

**местни
власти,**

**граждански
сектор,**

**европейски
програми**

доклад

ТОЧКИ НА ПРЕСИЧАНЕ В КУЛТУРАТА: местни власти, граждански сектор, европейски програми

*доклад на доц. д-р Момчил Георгиев
по поръчка на фондация „Следваща страница“
изготвен въз основа на анкети,
проведени през май 2015*

Trust for Civil Society
in Central and Eastern Europe

Този доклад е част от проекта „Защо независими“ на фондация „Следваща страница“, който се изпълнява с финансовата подкрепа на Тръст за гражданско общество в Централна и Източна Европа (CEETrust)

© доц. д-р Момчил Георгиев

Мненията, изразени в този текст, принадлежат изцяло на автора си и не ангажират фондация „Следваща страница“ или Тръста за гражданско общество в Централна и Източна Европа

СЪДЪРЖАНИЕ

Цели, методология и обхват. Трудности при проучването	6
За неправителствените организации с дейности в културната сфера	9
Общинските стратегии като инструмент за културни политики	11
Финансиране на културата и местно самоуправление	13
Предизвикателства пред проектното финансиране и културните календари на общините	20
Читалищата между държавата, общините и неправителствения сектор	22
Неправителствените културни организации като партньори на публичната власт	25
Оперативните програми на ЕС – инструмент за привличане на ресурси и повишаване на капацитета на културните НПО	27
Към примерите за сътрудничество между общините и НПО	28
Местната власт и културните НПО в малките селища: Годеч, Банско, Свищов, Севлиево	29
Още изводи и препоръки	30
Вместо заключение	32
Приложение 1 – Анкетна карта	33
Приложение 2 – Възможности за кандидатстване на НПО по Оперативните програми на ЕС през програмния период 2014–2020 г.	34

ЦЕЛИ, МЕТОДОЛОГИЯ И ОБХВАТ. ТРУДНОСТИ ПРИ ПРОУЧВАНЕТО

Основна цел на проучването е да се установят политиките на местните власти спрямо неправителствените организации, които имат дейности в сферата на културата на територията на съответната община. Сред по-конкретните цели на този доклад са: проучване на финансирането за култура на общините и стратегическите им документи, очертаване на важността на проектния принцип и мястото му в културните календари, изясняване ролята на читалищата като специфични НПО, включва ли се активно гражданският сектор във финансирането, обученията, консултирането и реализацията на културни проекти и др.

Поставените пред проекта задачи пряко кореспондират и с приетата през 2012 г. **Стратегия за подкрепа на развитието на гражданските организации в Република България за периода 2012–2015 г.**¹, която имаше за цел „да създаде подходящи условия за развитие на гражданските организации и да стимулира партньорството между тях и институциите на национално и местно ниво“. Извън задачите на настоящото изследване е проследяването на последващото развитие на Стратегията и изпълнението на Плана за действие към нея, но само ще отбележим, че поради честите политически и административни промени в последните три години, добрите идеи в нея останаха предимно на хартия.

В доклада не са разгледани редица инструменти на културната политика на общините като постоянната субсидия, смесеното финансиране и други форми на подкрепа за професионални сценични състави в различни жанрове, музеи, галерии, библиотеки, културни и младежки домове, места за отдих и др. В този контекст е от особена важност да се открие сега и аргументира по-нататък разбирането, че **НПО в културата имат сериозен и неоползотворен потенциал да бъдат мощен фактор за обществена промяна у нас в широк спектър от дейности.**

Основен метод на изследването, послужило за база на този доклад, бе **анкетата, проведена в 27 областни центъра**. Набелязани бяха и пет по-малки града. Предвид диспропорциите

¹www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=775

В демографските показатели на българските градове и села (най-малкият град у нас е Мелник с 325 жители, а най-голямото село е софийското Лозен с над 6300 души и е по-голямо от 142 български града от общо 257, т.е. от над половината от тях), малките градове бяха подбрани по следните **критерии** за всеки един от тях поотделно:

- географски (в четирите края на страната и един в центъра ѝ);
- демографски (могат да се разпределят в три категории по брой на населението – до 5, до 10 и до 15 хиляди жители);
- стопански (всеки с различно ниво на икономическа мощ, развитие на туризма и т.н.);
- наличие на природни гадености и културно-историческо наследство и др.

Така бяха подбрани **Годеч, Ивайловград, Несебър, Никопол и Севлиево**, като в отделен раздел ще се спрем на това какво се получи при анкетирането и на резултатите от анкетата в малките градове.

Методологията и извършените дейности в процеса на изследването включваха:

1. подготовка и разпращане на специално подготвена за изследването анкетна карта (виж **Приложение 1** на доклада);
2. попълване на анкетната карта от страна на общинските администрации;
3. събиране на допълнителна информация от общините чрез телефонен разговор или на място;
4. срещи с НПО в Бургас, Габрово, Варна, Русе, Плевен, Пловдив, Рила, Велико Търново, София и др.;
5. анализ на сайтове на общини и НПО;

6. проучване на нормативни документи, правила за културни календари и разпределяне на средства по проекти на различни общини и други административни актове;
7. проучване на изследвания и анализи, свързани с НПО и културните дейности, читалищата, културните календари на градовете, финансиращите им програми и т.н.;
8. идентифициране и систематизация на цялата информация за възможностите за кандидатстване на НПО по Оперативните програми за периода 2014–2020 година (обобщението се намира в **Приложение 2** на настоящия доклад).

Ползвани са проучвания и материали на г-р Любомир Кутин, Розалина Лъскова, Център за изследване на демокрацията, Фондация „Български център за нестопанско право“, Българската фестивална асоциация и др.

В подготовката на анкетната карта бе обърнато внимание на **две основни групи въпроси: финансови и практически** по отношение на дейностите. Специално бе поискана справка за финансирането на читалищата, тъй като особеността им статут често ги оставя извън ползването на изследователите, а там се акумулира мощен финансов и кадрови ресурс, който не е за подценяване, както и защото те са исторически, де юре и де факто граждански неправителствени организации в областта на културата.

Анкетата бе проведена между 6 март и 15 април 2015 г., като с любезното съдействие на **Националното сдружение на общините в България** в лицето на Теодора Дачева по електронна поща бяха разпратени анкетите в областните градове. В определения срок (20 март) се върнаха 11 отговора (Бургас, Варна, Велико Търново, Враца, Перник, Плевен, Разград, Силистра, София, Стара Загора, Шумен). Осигуряването на отговори от по-малките общини бе ангажимент на автора на настоящия доклад.

Наложи се неколkokратно напомняне и прозвняване на закъснелите общини. Това продължи до средата на месец май, когато **единствено Благоевград** остана с непредадена Анкетна карта (това продължи до средата на август 2015). Наложи се малките общини с изключение на Годеч и Севлиево да бъдат сменени и бяха поканени над 10 други, тъй като по различни причини до средата на юли анкетни карти не бяха получени. Така в крайна сметка анкетиранияте малки градове останаха **Годеч, Свищов, Севлиево и Банско**. Често във върнатите анкети се срещаша непълнота по отношение на неподадени цифри или отговори, което наложи допълнителни разговори, проучвания и други, където и както това бе възможно.

Същевременно **погледът на НПО към протичащите процеси и проблеми бе осигурен** от една страна чрез анализ на дискусиите, проведени с местни НПО-та по време на семинарите² в страната на проекта „Защо независими“ през 2013 г. От друга страна, авторът на този доклад проведе през пролетта и лятото на 2015 г. многобройни срещи и разговори с десетки организации, в които откровено бяха поставени и анализирани въпросите на взаимоотношенията им с общинските власти.

Изказвам сърдечна благодарност на всички откликнали общински администратори и представители на гражданския сектор, които с отзивчивостта си направиха възможно създаването на този анализ.

² www.npage.org/activities/rubrique77.html

ЗА НЕПРАВИТЕЛСТВЕНИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ С ДЕЙНОСТИ В КУЛТУРНАТА СФЕРА

Според Националната статистика у нас има над 35 000 регистрирани неправителствени организации.³ **Идентификацията на дейността и отрасловото им разпределение е доста трудна задача.** Първият проблем произтича от обстоятелството, че често регистрираните фондации и сдружения декларират широк спектър от разнородни дейности. Вторият проблем се отнася до факта, че голяма част от регистрираните НПО не развиват постоянни дейности и не са активни.

Относително точен ориентир могат да ни дадат данните от портала <http://ngobg.info>, създаден и администриран от Фондация „Български център за нестопанско право“. В него са регистрирани около 6000 НПО. Според изнесените данни, около 11% от сектора е ангажиран в сферата на културата и изкуствата. Следователно може да се каже, че у нас активно работят около 660 организации в сферата на културата и изкуствата. Тук се включват и тези читалища, които са проявили инициатива за регистрация в портала (а това повече обхваща, отколкото подпомага правдивата статистика).⁴

Тук трябва да имаме предвид също и че за голяма част от НПО-тата в тази сфера, макар че са регистрирани като нестопански организации, е по-коректно да се говори като за „културни оператори“ в широк смисъл, защото те често са активни участници в творческите инициативи.

Като цяло може да се каже, че броят, структурата, организационната култура и традиции, насоките на дейност и кадровия потенциал на НПО в културата и взаимоотношенията им с властите са неясни, твърде разнообразни и нелеки за изследване. Те трудно могат да бъдат определени като хомогенна съвкупност от сходни колективни субекти, осъзнато и целенасочено развиващи своите дейности на територията на и в интерес на определена локална социокултурна среда. Както ще се види по-долу, с оглед на горепосоченото, на участието на общините в анкетата и на допълнителните проучвания по проблематиката, изведените в хода на анализа въпроси и предложения са повече от категорично артикулираните отговори.

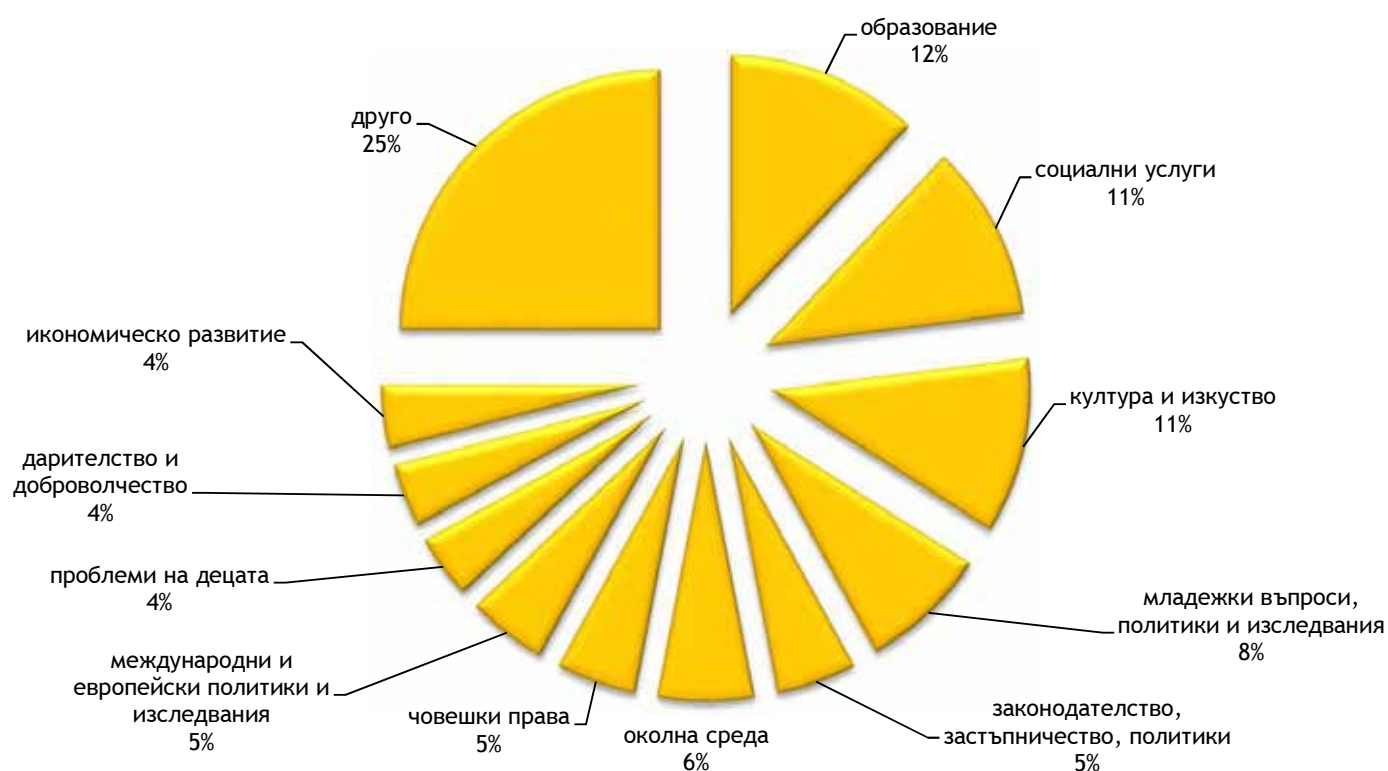
³ USAID – BCNL Индекс за устойчивост на НПО 2012 – България, юни, 2013 на www.bcni.org/uploadfiles/documents/news_docs/bulgaria.pdf

⁴ Регистрираните читалища от друга страна са над 4500, но за тях повече по-долу

В разпределението по дейности, „културата и изкуството“, заедно със „социалните услуги“, са най-често срещаните в профилите на НПО-тата. До голяма степен това се дължи на факта, че това са сфери, които се регулират от специално създадени законови норми: Закон за социалното подпомагане и Закон за народните читалища.

Наложително е да има проучвания и надеждна статистика на НПО в културата, например разпределението им по дейности, видове изкуства, големина, кадрови и доброволчески потенциал, отделяне на читалищата в обособен раздел и ред други аналитични дейности, които ще хвърлят светлина и ще подредят неправителствените организации в културния сектор.

НПО по сфери на дейност

заб.: Данните в графика са от <http://ngobg.info>

ОБЩИНСКИТЕ СТРАТЕГИИ КАТО ИНСТРУМЕНТ ЗА КУЛТУРНИ ПОЛИТИКИ

Независимо че в промените на Закона за закрила на културата от 2006 г. е изрично записано да бъде създадена Национална стратегия за развитието на българската култура⁵, до този момент такава няма. Липсата на национална стратегия има различни неблагоприятни последици – ето само някои от тях:

- **липсват работещи дефиниции** на основните участници, дейности и продукти в сектора;
- **отсъства така необходимата координация** между държавната и местните културни политики;
- **не са формулирани индикатори**, които да отразяват адекватно процесите в културата и изкуствата;
- **няма категорично изведени приоритети в законодателството**, свързано с културния сектор;
- **не се ползват пълноценно възможностите за финансиране** чрез структурните фондове и т.н.

На този фон толкова по-важно е осмислянето от страна на общинските управи на изключителната важност от развитие, съобразено със стратегически документи и планове.

⁵ Чл. 2а. (1) Министерският съвет по предложение на министъра на културата приема Национална стратегия за развитието на културата за срок 10 години.

(2) (Нова – ДВ, бр. 54 от 2011 г.) Националната стратегия по ал. 1 съдържа и стратегически цели за управление и опазване на културното наследство по смисъла на чл. 12, ал. 2 от Закона за културното наследство.

На загадения въпрос към респондентите **дали имат общински стратегии за развитие на културата**, положително отговарят по-малко от половината – Благоевград, Бургас, Вигин, Враца, Габрово, Ловеч, Пазарджик, Пловдив, Русе, София, Стара Загора, Търговище и Ямбол с различен период на действие – между 5 и 10 години.

ДА	НЕ
Благоевград	Бургас
Вигин	Варна
Враца	Велико Търново
Габрово	Добрич
Кюстендил	Кърджали
Ловеч	Монтана
Пазарджик	Перник
Пловдив	Плевен
Русе	Разград
София	Силистра
Стара Загора	Сливен
Търговище	Смолян
Ямбол	Хасково
	Шумен

Другаде (Плевен, Разград) в момента⁶ работят върху Стратегия. Част от анкетираните посочват съществуването на стратегии в други, „гранични сектори“ – в Плевен, Шумен и други съществува стратегия за туризъм, в Ловеч и Монтана на отделни културни институти и т.н.

⁶ месец май, 2015 година

Като цяло картината със стратегическите планове е изключително пъстра, а **липсата на утвърдена стратегия за културата в действителност не винаги означава пълно отсъствие на политики в тази област** – обикновено те са част от Стратегическия план за развитие на съответната община, като много са и примерите за стратегически документи за отделни сфери на културата, образованието и др. Тук безспорно най-оригинално е решението като комплексен подход в **Силистра** – със **„Стратегия за образование, културно наследство, превенция на противообществените прояви 2014–2020“**. Същевременно е твърде интересно как стратегиите и дейностите за културно-историческото наследство (КИН) се съотнасят с живото изкуство и съвременните му форми, с „обживяването“ на паметниците на културата и с огромния потенциал на нематериалното КИН в съответния регион. Това безспорно е сериозен материал за бъдещи изследвания и дейности.

Времевият хоризонт на стратегиите в повечето случаи съвпада с края на настоящия програмен период на европейските оперативни програми – до 2020 година. Голяма част от документите не са достъпни. Направената

проверка установи, че единствено в **Габрово, Пловдив, София и Русе** са публикувани стратегически документи в интернет страниците на съответните общини. Но дори и в тези общини отсъстват анализи за това как се изпълняват приетите стратегически документи. Откроява се една почти повсеместно допускана слабост – **не са предвидени и не се осъществяват мерки, свързани с мониторинг, анализ и оценка на напредъка в изпълнението на стратегическите документи**. Така излиза, че създадените стратегии изпълняват в много случаи декоративни функции. Остават си в папките и сайтовете на администрацията – без делегирани отговорности за реализацията им и без реални съизмерими данни, които да представят коректна информация за тенденциите в съществуването на сектора. На практика подобна ситуация предопределя в бъдеще работата „на парче“ и залагане на приоритети, които се основават на случайни обстоятелства, а не на добросъвестен и задълбочен анализ на обективни тенденции и показатели. В това отношение може да се отбележи, че по предложение на автора **в столицата бе направен опит за създаване на своеобразен надзорен орган** по изпълнението на Стратегията за култура, проведоха се и няколко разширени обсъждания по проблематиката.

ФИНАНСИРАНЕ НА КУЛТУРАТА И МЕСТНО САМОУПРАВЛЕНИЕ

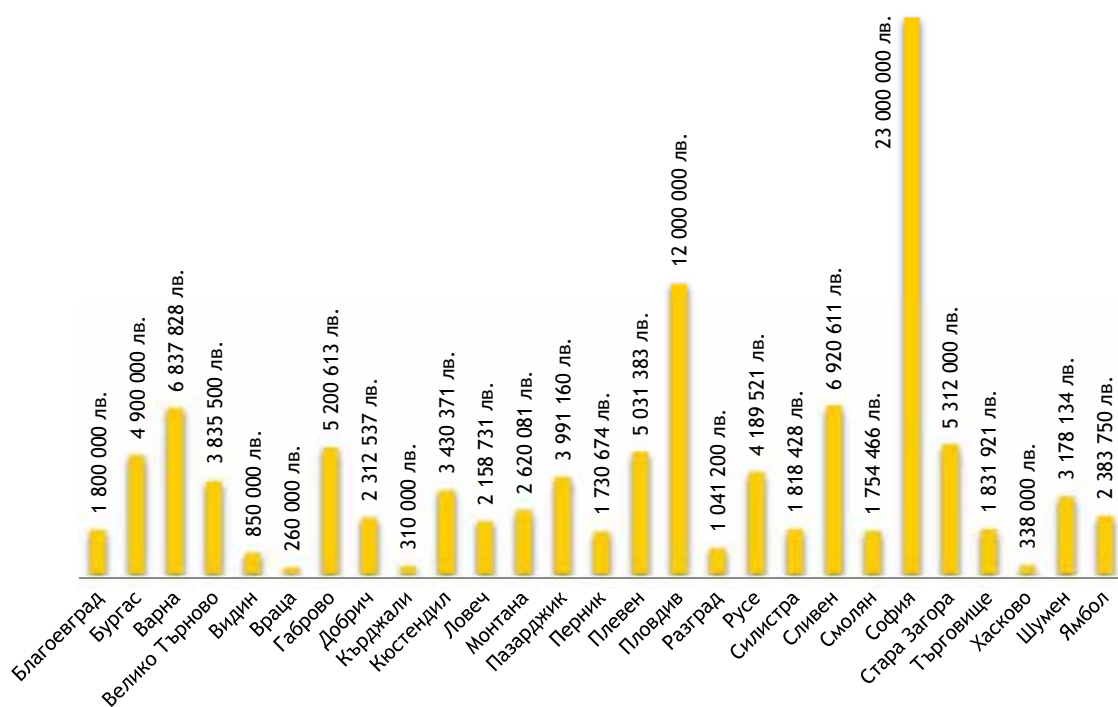
ГРАД	БЮДЖЕТ ЗА КУЛТУРА (В ЛЕВА)	ЛЕВА ЗА КУЛТУРА НА ЧОВЕК	ПРОЦЕНТ ОТ ОБЩИНСКИЯ БЮДЖЕТ
Благоевград	1 800 000	22.01	3.27%
Бургас	4 900 000	22.31	3.33%
Варна	6 837 828	18.77	2.64%
Велико Търново	3 835 500	52.59	6.31%
Видин	850 000	13.79	6.00%
Враца	260 000	3.56	0.59%
Габрово	5 200 613	77.65	15.00%
Добрич	2 312 537	21.27	4.70%
Кърджали	310 000	4.85	1.00%
Кюстендил	3 430 371	55.12	9.64%
Ловеч	2 158 731	47.71	6.97%
Монтана	2 620 081	50.65	8.01%
Пазарджик	3 991 160	46.41	6.07%
Перник	1 730 674	19.84	3.51%
Плевен	5 031 383	39.07	6.83%
Пловдив	12 000 000	31.35	6.19%
Разград	1 041 200	24.16	2.81%
Русе	4 189 521	24.84	4.33%
Силистра	1 818 428	40.42	6.11%
Сливен	6 920 611	63.14	6.40%
Смолян	1 754 466	53.50	5.23%
София	23 000 000	17.78	1.33%
Стара Загора	5 312 000	33.15	5.03%
Търговище	1 831 921	40.03	4.13%
Хасково	338 000	3.54	0.64%
Шумен	3 178 134	32.03	6.20%
Ямбол	2 383 750	27.38	5.10%

Проведеното проучване показва, че почти всички от анкетираните 27 областни центрове, с изключение на Търговище, декларират подпомагане на НПО в сферата на културата. Финансирането на проекти по места зависи преди всичко от бюджетите на местните власти за култура и изкуства. Поради отсъствие на единни стандарти, информацията, получена от анкетните карти, не винаги е докрай достоверна. Част от респондентите са включили в нея и трансферите, делегирани от държавата (читалища, музеи и библиотеки), както и такива функции като курортно и почивно дело, туризъм, спорт, обреди и зоопарк. Други отчитат единствено заделените средства за дейности, като не включват в тях средствата за работни заплати на общинската администрация. Дори и да беше зададен конкретен въпрос, свързан с една от възможните опции, общините на много места нямат готовност да представят бюджетите за култура в по-детайлен анализ. С цел преодоляване на съществуващата ситуация, е добре министерствата на културата и на финансите да подпомогнат местните администрации с инструкции за по-коректно планиране и отчитане на група „Култура“ във функция „Почивно дело, култура, религиозни дейности“ (каквито обикновено са формулировките в бюджетите на общините).

Още по-голямо предизвикателство е перспективата за промяна на разходните стандарти, с които се финансира група „Култура“. Това изисква инвестирането на допълнителни ресурси, свързани със създаване на капацитет за наблюдение и оценка на показатели, изведени от същностните характеристики на отделните подсектори в системата на културните и артистични дейности.

Общото впечатление е, че бюджетите за култура на общините с изключение на София и Сливен, се увеличават всяка година. Важно в обемите на финансиране е обстоятелството, че няколко големи града бяха кандидати за титлата Европейска столица на културата през 2019 г. Тук София относително изостава – въпреки амбициозното представяне на кандидатурата за 2019 г., Столична програма „Култура“ и Календарът на културните събития не са увеличавали средствата си вече няколко години. И то при положение, че играчите и в проектното подпомагане, и като претенденти за финансиране на значими събития в столичния Културен календар, непрекъснато се увеличават. В абсолютни суми столицата неколккратно надхвърля и по-големите по население общини след нея (което е съвсем естествено):

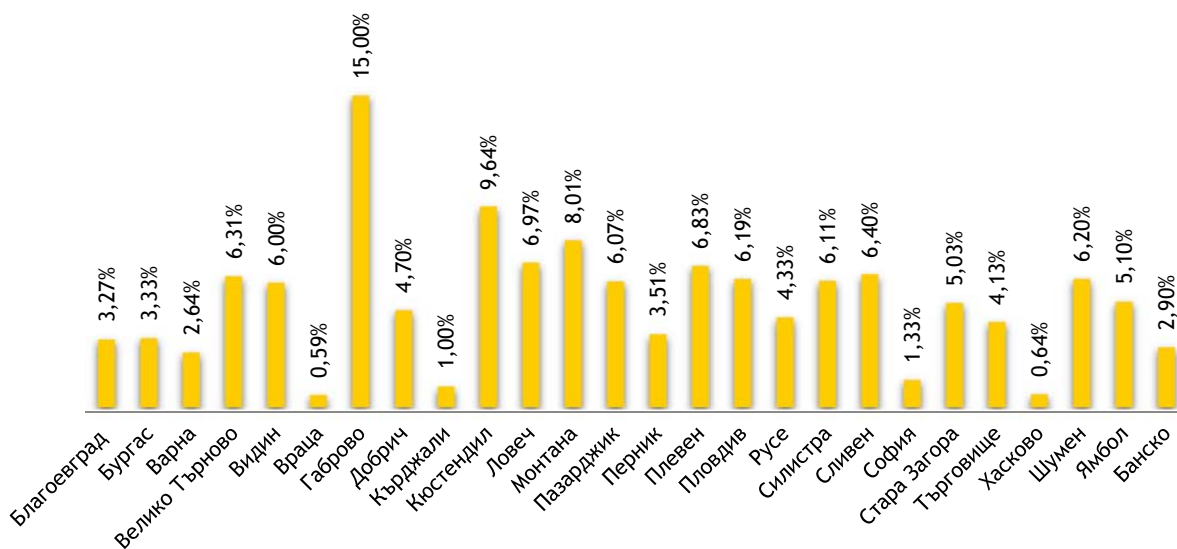
Бюджет за култура

След София самотно „стърчи“ Пловдив с два пъти по-малък размер на бюджета, който е същевременно два пъти по-голям от следващите го Варна и Сливен. Компанията на „първенците“ по обща сума на средствата за култура се допълва от разнородните като брой население

и икономическа мощ Бургас, Габрово, Плевен и Стара Загора. Съвсем друга е картината при процентното съотношение на заделените за култура общински пари спрямо общия бюджет на общината. Там графиката изглежда така:

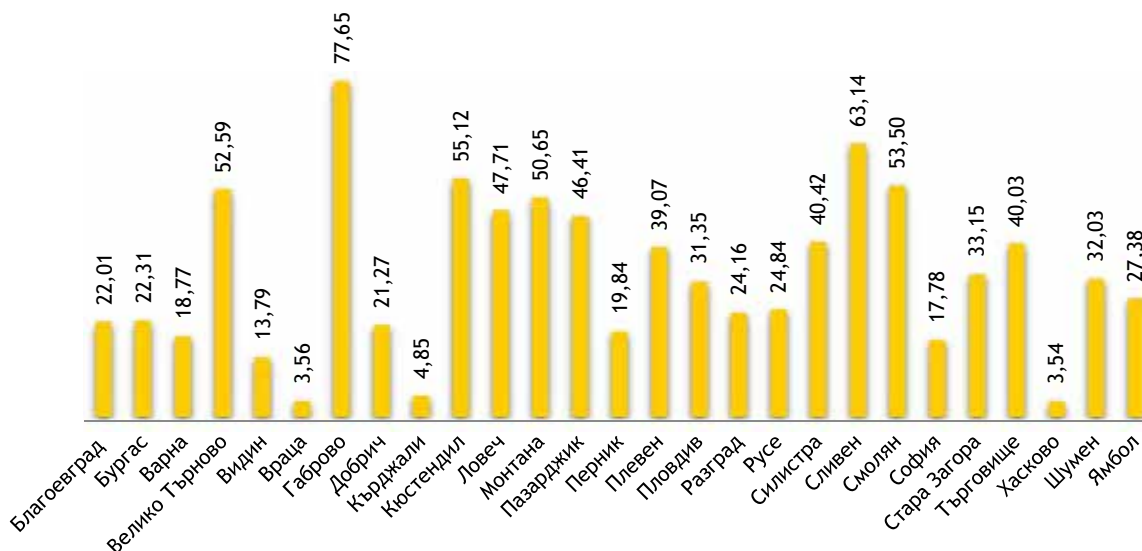
Процент разходи за култура от общинския бюджет

Прави впечатление, че в повече от половината общини процентът за култура е около и над 5% от общия размер на средствата за годината. Драматично се различава процентът нагоре при община Габрово, която е абсолютният фаворит с цели 15%, най-нисък е процентът във Враца, Кърджали, Монтана, Хасково и София. Сходна с горната е и графиката за

сумата в лева, която всяка община влага в културните продукти и услуги за всеки свой жител (нека припомним, че посочените съотношения и суми трябва да се приемат като индикативни и относителни, а не абсолютни, поради различния обем съдържание, който всяка община влага в понятието „средства за култура“):

Лева за култура на човек

Като цяло системата за изразходване на бюджетните средства за култура в голяма степен е нереформирана. Независимо от дългогодишните опити в България, **проектното финансиране все още не се е обособило като солиден източник на реформи**, гаранция за прозрачност и възможност за проследяване на различни видове ефекти. **Почти 2/3 или 16 от анкетирани общини декларират съществуването на Общински фондове „Култура“**: Благоевград, Бургас, Варна, Велико Търново, Габрово, Кърджали, Ловеч, Пазарджик, Перник, Плевен, Пловдив, Русе, Сливен (с първи подобен опит още от 1997 г.), София, Стара Загора, Шумен.

Когато анализираме **публичността чрез съответните сайтове**, се натъкваме на проблематични детайли. Някои примери: Община Варна предоставя информация за предстоящите сесии, регламент на оценка, брой подадени предложения, брой и размер на финансираните проекти и архив, но липсва аргументация за одобрените и неodobрени проекти.⁷ Велико Търново⁸ и Бургас⁹ публикуват одобрените проекти, но без мотивация и размер на отпуснатото финансиране. Община Враца е публикувала регламент и Протокола на Постоянната комисия „Култура“ на Общинския съвет с мотивите за финансиране или отхвърляне на представените проекти, но няма архив.¹⁰ Сайтът на Община Габрово съдържа условията за кандидатстване, въпроси и отговори, одобрените проекти за 2015 г., архив за одобрените проекти през 2014 г., но липсва информация за подадените проекти, оценки и мотиви за класиране на кандидатите.¹¹ Община Плевен финансира проекти за целите на културния календар, публикувани са Правилник и класирани проекти по точки за 2014 и 2015 г. Тук пък липсва информация за размера на финансирането, общия брой на кандидатстващите проекти и мотивите за решението на управляващ ор-

ган.¹² Община Пловдив е публикувала Наредба на Общинския съвет, заявление, апликационна форма и Методика за оценяване. Все още няма публикувани резултати от проведени процедури. Предвид скорошното приемане на Наредбата, отсъства и архив от финансирани проекти.¹³ Русе има одобрени правила за финансиране на хужоествени проекти и информация за финансирани проектни предложения през 2015 г. Липсва информация за общия брой кандидати и мотиви за отхвърлянето им.¹⁴ Община Шумен дава информация за кандидатстването пред Общински фонд „Култура“, но отсъства информация за кандидатите, одобрените проекти, както и архив от минали години. **Независимо че са отговорили положително в анкетите, сайтовете на общините Кърджали, Ловеч, Пазарджик, Перник, Сливен и Стара Загора не дават информация за Фонд „Култура“ или аналогично финансиране на проекти.**

В така очерталата се картина данните за общинските фондове „Култура“ бяха структурирани в седем показателя, които отразяват минималните стандарти за прозрачност на процеса: **обща информация; одобрени кандидати; регламент за оценка; размер на финансиране; оценки; архив; брой кандидати.**

Обща информация за възможността за кандидатстване с проект беше намерена в сайтовете на десет общини. Списък на одобрените кандидати, кандидатствали пред фондовете има в осем общински сайта. Единствено Община Пловдив, чийто фонд е създаден наскоро, не е публикувала по обясними причини подобна информация.

⁷ www.varnaculture.bg/fond_kultura_bg_1.php

⁸ www.veliko-tarnovo.bg/media/filer/2015/04/24/programa-izkustvo-i-kultura-2015-klasirane.pdf

⁹ www.burgas.bg/bg/info/index/795

¹⁰ www.vratza.bg/?category=3

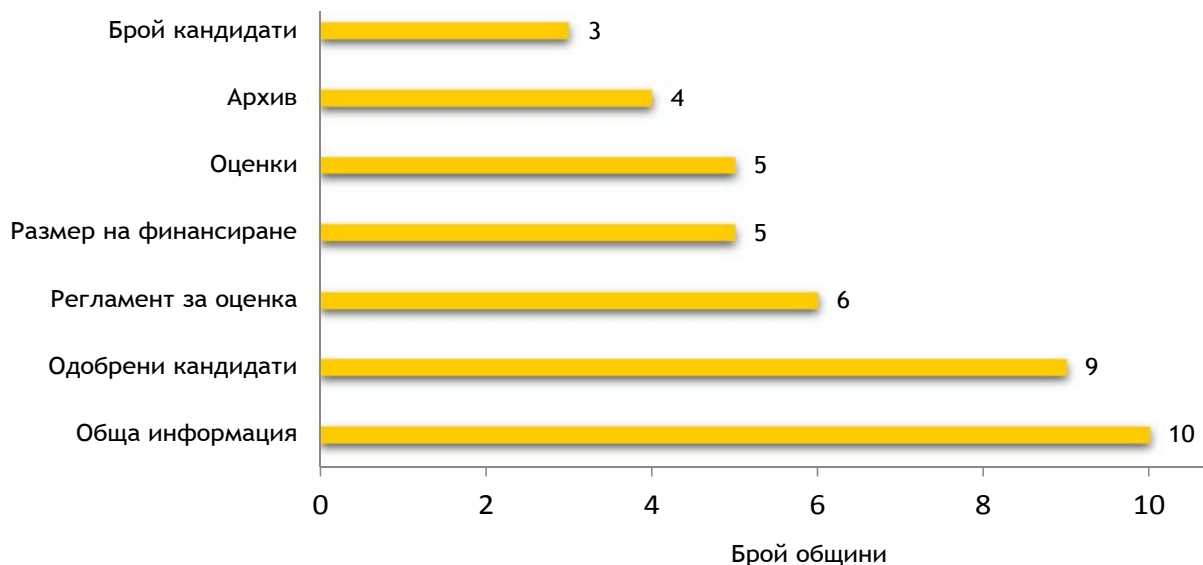
¹¹ <http://gabrovo.bg/articles/index/lang:bg/p:417>

¹² <http://www.pleven.bg/%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B5%D0%BD-%D0%B0%D1%84%D0%B8%D1%88/%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B5%D0%BD-%D0%BA%D0%B0%D0%BB-%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80.html>

¹³ www.plovdiv.bg/item/culture/%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B1%D0%B0-%D0%B7%D0%B0-%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B0-%D0%B8-%D1%83%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%8F%D1%82%D0%B0-%D0%B7%D0%B0-%D1%84%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%B8/

¹⁴ <http://ruse-bg.eu/bg/pages/265/index.html>

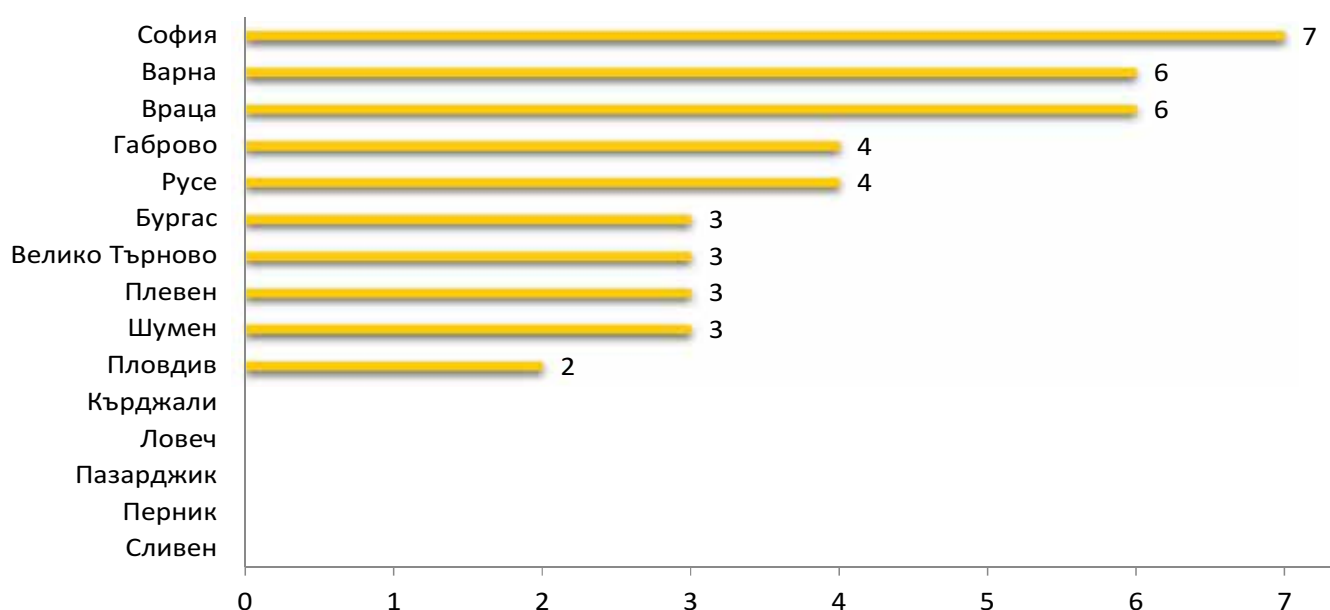
Вид информация за общински фондове „Култура“

Регламентът за оценка е публикуван в повече от половината общински сайтове. Оттам нататък резултатите се разпиляват. Прави впечатление, че половината от общините, провели процедури по разпределяне на средства за проекти, не обявяват размера на финансирането, а само оценки (Бургас, Велико Търново, Бургас и Плевен). Информацията за проведени процедури от минали години (архив) показват равнище на устойчивост в администрирането на процедури на финансиране, а също и култура за създаване и поддържане на база данни. **Подобни дейст-**

вия са от първостепенно значение за всяка политика, която се обвързва със стратегически цели. За съжаление само в три общини беше открита такава информация (Варна, Габрово и Плевен). Публикуването на броя на кандидатите е съществен показател за прозрачността на процедурата. Единствено във Варна и Враца се натъкваме на тези данни. Анализът на представените показатели позволява да се направи и своеобразен рейтинг на общините по прозрачност на общинските фондове „Култура“. Той изглежда по следния начин:

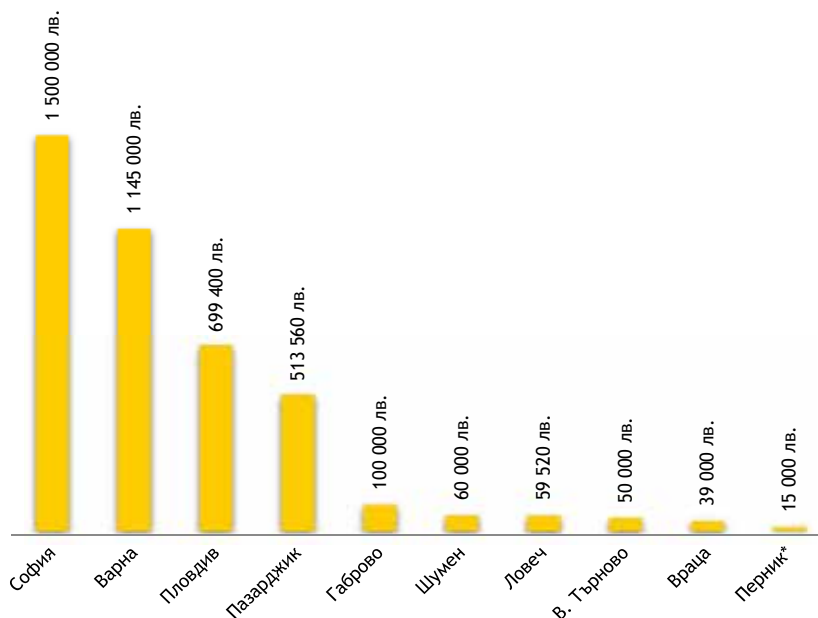
Индекс на прозрачност на общински фондове „Култура“

Десет общини са конкретизирали сумите, които разпределят чрез финансиране на проекти. Най-голяма абсолютна стойност, заделена за нуждите на Общински фонд „Култура“ има в **София**, където са предвидени 1,5 млн. лева.

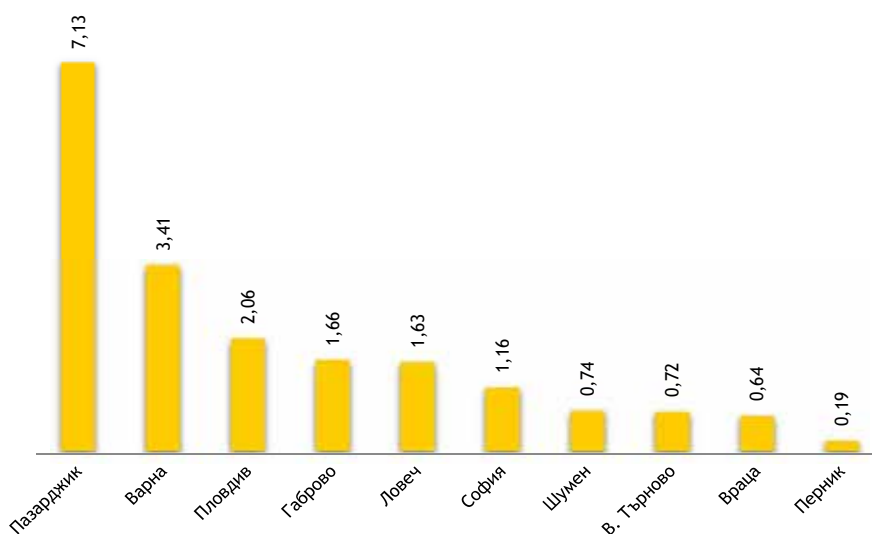
Най-малко средства са предвидени за **Перник**, където експертите от отдел „Култура“ уточняват, че разпределят 15 000 лева годишно единствено за нуждите на читалищата.

Бюджет на общински фонд „Култура“

Ако данните се съобразят с размера на фондовете и броя на населението, графиката придобива следния вид:

Коефициент при финансиране на брой жители

Най-голям дял – 7.13 лева на жител, разпределя Общинският фонд „Култура“ в **Пазарджик**, а съответно най-малко – **Перник** (0,19 лева) – и то за читалищни дейности. **София**, която управлява най-голям фонд, по относителен дял на финансиране е във втората половина на тази своеобразна класация.

Анализът на публичността на процеса в различните общини ни кара да се отнасяме с резерви спрямо посочените в анкетата данни – фактът, че за **Пазарджик, Ловеч и Перник** отсъства информация в сайтовете на съответните общини, натоварва резултатите с голяма доза условност. А представените показатели могат да бъдат важен ориентир при наблюдението и оценката на работата на общинските фондове „Култура“ и на финансирането чрез проекти като цяло.

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ПРОЕКТНОТО ФИНАНСИРАНЕ И КУЛТУРНИТЕ КАЛЕНДАРИ НА ОБЩИНИТЕ

На първо място по значимост във финансирането на НПО са **културните календари на общините**, а после идват създадените **общински фондове „Култура“**. Допринасящи фактори са още оперативните програми и други механизми за европейско финансиране, а стимул за по-активно партньорство с НПО бе подготовката на редица общини за Европейска столица на културата. Дейността на други донорски НПО и програми, като Фондация „Америка за България“ и Фондация за реформа в местното самоуправление също играят положителна роля в повишаване на капацитета на независимия сектор в реализацията на проекти съгласно международни стандарти.

В повечето случаи причините за слабостите в проектното подпомагане, описани в предишната глава, са липсата на капацитет в управлението на подобни дейности от страна на общините и **отсъствието на рефлексии за активен публичен контрол от страна на културните оператори**. На тематичните срещи техни представители дадоха и редица конкретни препоръки. Сред най-често срещаните от тях са желанието за фокусиране на програмите в отделни направления **специално за неправителствени и други частни организации от независимия културен сектор** (както е в Правилника за съфинансиране на културни проекти на територията на Община Бургас или някои сесии на Министерството на културата в сферата на сценичните изкуства). Това искане за преференциално отношение от друга страна противоречи на също така честото настояване (от представители на същата общност) за равнопоставеност между държавни, общински

и неправителствени организации. Голямо недоволство буди и размера на финансирането, което обичайно е неадекватно на потребностите при реализацията на определен проект.

Така организатори и участници често се сблъскват с въпроса доколко редуцираните финансови средства няма да превърнат работата по проекта просто в усвояване на средства без сериозна грижа за реални ефекти и устойчиви последици. Полезен опит в това отношение има в Русе, където един одобрен проект се финансира с не по-малко от 80% от бюджета, който е представил.

Друга дилема, пред която се изправят администрацията и кандидатите, е свързана с подготовянето на **Културен календар** – доколко неподкрепяни до момента събития могат да бъдат включвани в календара при условие, че агресират неразработени теми и има известна традиция в провеждането им. Обект на специална дискусия следва да бъде каква част от традиционните събития да отпадат поради неспособност на техните организатори да защитят високи стандарти в осъществяването им. Ако за София подобен дебат е логичен и уместен – тук общината почти изцяло **аутсорсва** Календара си – то за останалите селища не е лесно осъществим, тъй като там **общинските администрации преобладаващо се ангажират с организационни и дори продуцентски функции**, като провеждат редица фестивали и по-малки прояви със собствени сили. Още една крачка напред пред другите общини в правилна посока прави столицата с неотдавна предложен пакет от мерки за Календара си, където с предимство да влизат например циклични събития

с тригодишен хоризонт на финансиране. НПО настояват също така и **критериите за съдържателна оценка да са част от правилата или насоките за кандидатстване**, като се публикуват предварително.

Изчиства се постепенно и механизмът, който предотвратява злоупотребите с публични средства под формата на финансиране на едни и същи проекти от различни общински фондове (преди години имаше такива опити в столицата и гругаге). Така някои проекти получават едновременно съфинансиране по програма на конкурсен принцип, като освен това фигурират и в приетия от Общинския съвет Културен календар, т.е. получават и пряка подкрепа от общинския бюджет (дори и самото финансиране теоретично да е предоставено за различни пера или модули на проекта).

Подбирането на експерт-оценители не винаги се подчинява на професионални критерии и често води до конфликт на интереси. Ето защо е целесъобразно това да се осъществява след отворена покана и избор към експерти за участие в комисиите за оценка. Най-богат опит в това отношение има София, като дори бе проведено обучение за експерти (СП Култура), а екипът оценители, от които е избрана оценителната комисия, е публикуван онлайн (Фонд за иновации в културата в София). Подобна практика съществува и във Варна.

Друг основен и повсеместен проблем е **синхронизирането на програмите за финансиране на общинските фондове със сроковете и процедурите при приемането на бюджета**. Така често сесията за финансиране на проекти закъснява във времето и реално остават не повече от шест-седем месеца за изпълнение на дейностите по проекта. Подобна ситуация прави невъзможно финансирането за създаване на нови художествени творби или прояви в първата половина на годината. В тази връзка съществува практика, в която сроковете са фиксирани независимо от датата за приемане на бюджета (**Бургас**), а неотдавна **София** направи първия знаков пробив в утвърдената практика, като обяви още през октомври 2015 г. сесия за проекти, които ще се реализират през 2016 г.

Усложнената процедура на кандидатстване също възпира голяма част от заинтересованите НПО да подготвят проектни предложения. С цел увеличаване на достъпа до инструментите за финансиране е препоръчително въвеждане на специална онлайн платформа с възможност за електронно подаване на проекти (**София**) или кандидатстване чрез лесен за попълване онлайн формуляр. Това се насърчава чрез отнемане на точки при оценката на проектите, които са подадени на хартия (Фонд за иновации в културата в София).

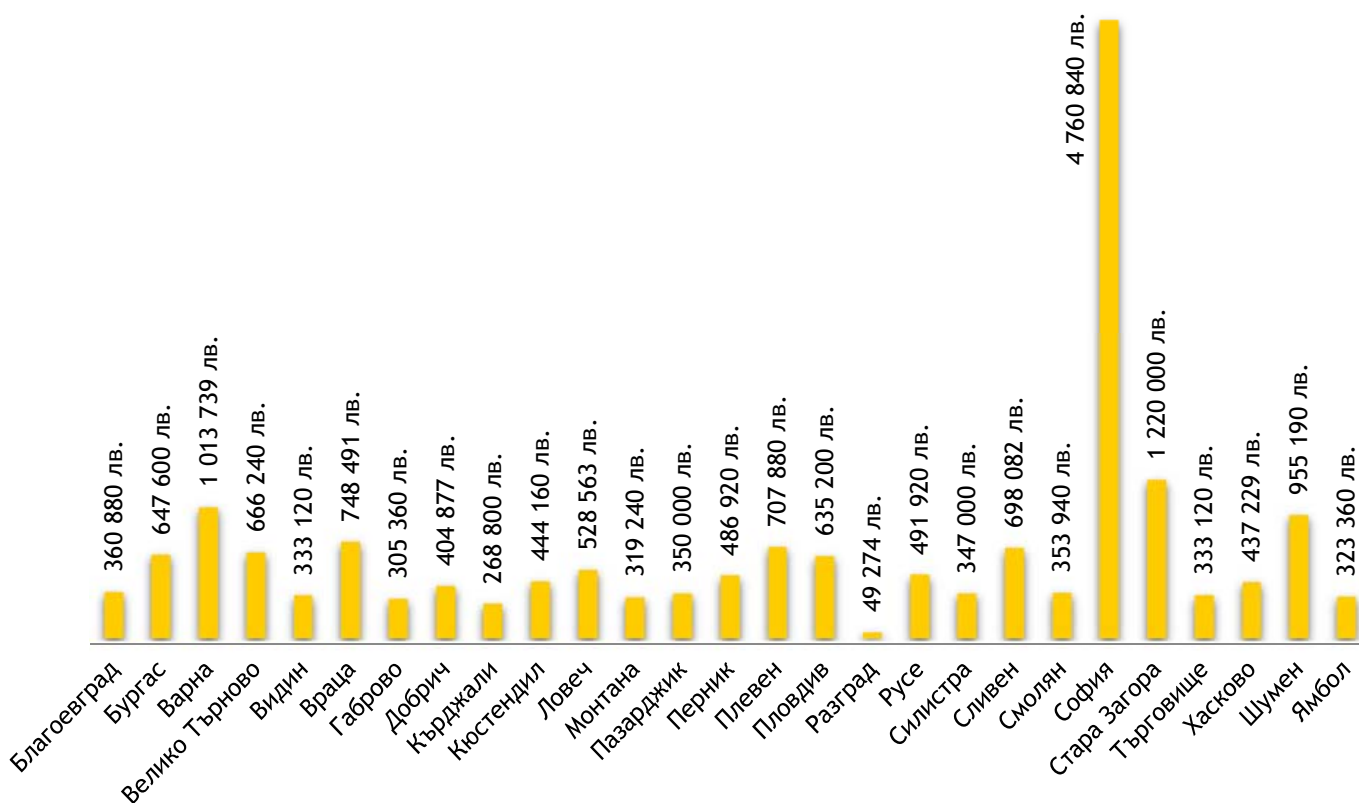
По-нататъшното разкриване и развитие на собствени общински фондове за подпомагане на проекти чрез ясна система от критерии и процедури, е от огромно значение за НПО. Чрез проектното финансиране те могат да изпълнят една важна социална мисия – да бъдат своеобразен контрапункт на консервативните стереотипи. Традиционните по характер и съдържание културни прояви са заплашени от рутината и изолацията от процесите на обновление. Ето защо умелото администриране на целеви програми и проекти съдържа възможности за подпомагане на креативността и иновациите, без които всяка публична система е немислима. Както ще видим по-нататък, развитието на проектното финансиране е и пряко свързано с активността на неправителствения сектор.

ЧИТАЛИЩАТА МЕЖДУ ДЪРЖАВАТА, ОБЩИНИТЕ И НЕПРАВИТЕЛСТВЕНИЯ СЕКТОР

В анкетата специално бе отделено място за **бюджетите на читалищата** – както е известно, това са пари от републиканския бюджет по делегирани дейности, но все пак те отиват в местната общност чрез общините. И както се очакваше – **на много места те са почти равни на средствата за цялата културна инфраструктура и дейности на общините** (в Хасково например значително надхвърлят парите за

Културния календар на града), и са в пъти повече от заделяните за финансиране на проекти средства (така е във Велико Търново, Враца, Габрово, Ловеч, Перник, София, Шумен и др.). Затова си струва след долната графика, в която са отразени средствата, които отиват в читалищата, да хвърлим и един по-общ поглед върху този важен в неправителственото и социално поле сектор:

Бюджети – читалища

Читалищата се определят като **първите организирани структури на гражданското общество в България**. Ако през първите 100 години от своето съществуване те се утвърждават като типични граждански организации, които предоставят заместващи или допълващи социални функции, непредоставяни от държавата (в началото и поради липсата ѝ), но движени „отдолу-нагоре“, то през следващите 40-50 години те систематично биват изтласквани към придатък на властта (контрол върху назначенията и върху дейността, трансформиране на гражданското финансиране в държавно). Приходите от гражданите се свеждат до заплащане на такси за определени услуги (школи), но в много случаи (в големите градове) и тези плащания са опосредствени през съответната частна школа, която плаща наем на читалището, а потребителите плащат на школата. Секретарите на читалищата, членовете на управителния съвет често са близки на или дори са част от администрацията или от съответния общински съвет.

Вписването в регистъра на читалищата, воден към министъра на културата, е условие за предоставянето на субсидии от държавния и общинския бюджет, както и възможност да ползват държавно и общинско имущество. В ЗНЧ няма изрично изискване те да са регистрирани в обществена полза. Тази норма важи единствено за сдруженията на читалища. Като такива читалищата не са задължени да публикуват отчети за своята дейност, което прави съществуването им непрозрачно за обществото. Регистърът на народните читалища към министъра на културата не е съобразен с Централния регистър на юридическите лица с нестопанска цел в обществена полза към Министерство на правосъдието. В него отсъстват данни за мисия, цели, състав, мандат на настоятелството и проверителната комисия, докладите за годишната дейност, финансови отчети.

В анализа на **работната група за читалищата** на отпадна подготвяната Национална стратегия за развитие на изкуствата, културното наследство, културни и творчески индустрии, Емилия Лисичкова и Румяна Койчева систематизират по следния начин **проблемите, свързани с организацията и управлението на читалищата**:

- силна зависимост от държавата и местните власти;
- недостатъчна активност при вземането на решения на местно ниво;
- недобро познаване на общинските планове за развитие;
- несъответствие на читалищните дейности с приоритетите на общините;
- недостатъчно включване на Настоятелството в управлението на читалището;
- липса на инициатива за отваряне към нови целеви групи;
- недобро познаване на нормативната уредба за читалищата;
- слабости в партниране с местни власти, бизнеса и НПО;
- начинът, по който съществуват 28 РЕКИЦ в областните центрове, е по-скоро деконцентрация на държавните структури, отколкото децентрализация на читалищния сектор;
- не навсякъде изградените общински читалищни съвети и областни сдружения работят ефективно.

Същевременно държавата и общините, задължени от законодателството, наливат значителни средства в тази система. Съгласно Решение № 801 на Министерски съвет от 3 декември 2014 г. натуралните показатели за читалищата възлизат на 7429 души и годишна субсидия в размер на 6 940 лева на човек или 51,5 милиона лева. Към тези средства следва да се добави и помощта на общините, които съгласно държавният бюджет имат право да дофинансират читалищата с решения на общинските съвети. Освен това в края на всяка година МК отпуска допълваща субсидия в размер на 2-3 млн. лева за закупуване на книги или ремонтни дейности, разпределяни на конкурсен принцип. Посочените суми са **съизмерими със средствата, с които годишно се финансират държавните институти за сценични изкуства** (театри, опери, оркестри, ансамбли и театрално-музикални продуцентски центрове), възлизащи на 68 млн. лева за 2014 година. Очевидно е, че посочените показатели изразяват значителното влияние, което читалищата следва да играят в създаването и разпространението на културни и артистични дейности.

Проблемът е, че отвъд регламентиранияте стандарти за финансиране, липсват надеждни методи за измерване на качеството на читалищните дейности (а по същество работещите читалища са мощни мултижанрови про-дукцентски центрове). Очевидно е, че в случая става въпрос за един неразкрит фактор в местната култура, който по редица причини е все още и твърде непрозрачен. За мен извън съмнение е необходимостта читалищата да извървят обратния път към смисъла на създаването и съществуването си – като се превърнат в истински *community centers* – общностни центрове, предлагайки разнообразни и качествени продукти и услуги в областта на извънучилищното образование и изкуствата.

Такива предпоставки са заложи в промените на Закона за народните читалища от 2009 г., които целят да установят по-непосредствена връзка с потребностите на местната общност.

Сред тези нови възможности са създаване и поддържане на електронни информационни мрежи, предоставяне на компютърни и интернет услуги, реализирането на младежки дейности, създаването на музейни колекции, консултантски, преводачески, издателски и информационни дейности.

Това не може да се случи без един здравословен процес на обновяване на системата – картографиране на работещите и изчистване на формално съществуващите читалища. Липсват данни, че Министерство на културата е извършило проверки и е дало сигнали за закриване на читалища на основата на недостатъчен брой членове, установени злоупотреби с публични средства или отклонения в регламентиранията от закона дейности. В тази връзка публична тайна е, че част от читалищата съществуват в условията на членска маса под регламентирания минимум от закона (50 за селата и 150 за градовете), и че невинаги решенията на общите им събрания са легитимни. Друг основен проблем е свързан с предмета на дейност на читалищата. Не са изолирани свидетелствата за действия на читалищни настоятелства, несъвместими с техният статут на светски образователни и културни центрове, особено в смесените етнически и религиозни райони. По мнение на експерти, сравнението на данните в регистрите на Булстат, Министерството на културата и НСИ дава основание да се направи извод, че има около 1000 формално съществуващи читалища, които би трябвало да се закрият поради нефункциониране и поне на около 500 читалища да се издадат предписания от страна на Министерството как следва да се съобразят със законодателството. Проведената на 12 август 2015 г. III Национална конференция за увеличаване на достъпа на младите хора до култура¹⁵ и ролята на читалищата в тези процеси показва, че времето за такова обновяване и пречистване на системата е отдавна назряло.

¹⁵ <http://barok-bg.org/news/560/>

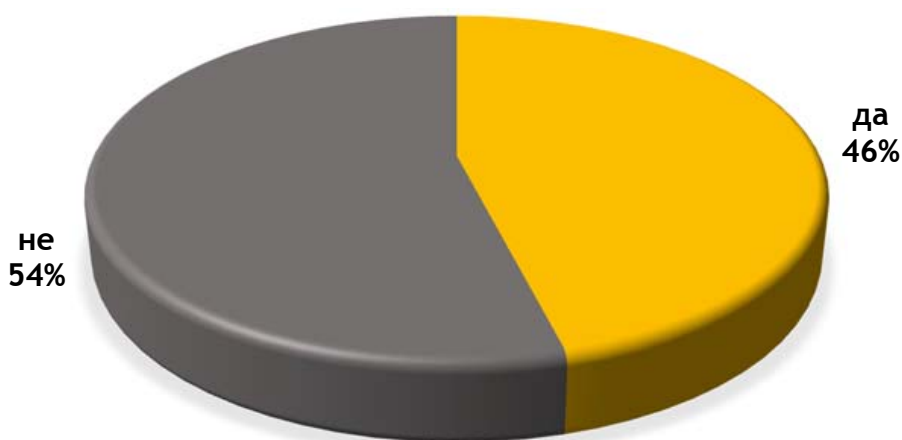
НЕПРАВИТЕЛСТВЕНИТЕ КУЛТУРНИ ОРГАНИЗАЦИИ КАТО ПАРТНЬОРИ НА ПУБЛИЧНАТА ВЛАСТ

Получаването на публични средства е в пряка връзка с различните форми на активност, демонстрирана от културните организации, и на това бе посветена втората голяма група от въпроси в анкетата. При добре структурирано и разумно местно самоуправление, генерираната чрез НПО гражданска енергия би могла да има разнообразни обществени ползи. Повече от две трети или **20 от 27 общини определят независимият сектор в сферата на културата като активно действащ**. Повечето такива общини са сред тези, които декларират наличието на фондове за финансиране на проекти. Следователно може да се направи изводът, че

създаването на възможности за проектно финансиране стимулира активността на НПО. Връзката с проектното финансиране е първа и много важна крачка към оформянето на навици, свързани с предприемачеството. Оттук нататък установяването на броя и капацитета на активните НПО в културата в цялата страна изисква допълнителни анализи и заключения.

По-конкретният въпрос, свързан с ангажирането на НПО с консултантски дейности към общината, среща относително по-малко поддръжници сред отговорите на общинските администрации:

Ангажиране на НПО с консултантски дейности

Графиката отразява **отсъствието на достатъчно активен диалог с представителите на независимия сектор в изготвянето на различни становища и документи от значение за местната общност**. Ако се вгледаме по-внимателно в общините с положителен отговор, се оказва, че ангажирането на НПО в консултиране и дебатиране на стратегически документи, е характерно за по-големите общини с изключение на Бургас. Отсъствието на достатъчно пълноценно привличане на организациите в по-малките селища на практика подкопава един от основните принципи, залегнали в Закона за закрила и развитие на културата: децентрализацията.

Показателен за взаимодействието на общините и НПО е въпросът за **участието на НПО в подготовката на работни/стратегически документи на общината в областта на културата**. Тук ситуацията е относително по-добра. Едва четири от общините (и то това са по-малките общини – **Видин, Смолян, Търговище и Шумен**) отговарят отрицателно. Този резултат показва зачитане на капацитета и опита на НПО в разработване на важни документи, специално в областта на културата, доколкото такива се подготвят и вземат предвид в съответната община.

Тук остава да се пожелае преминаване на по-високо ниво на взаимодействие в подготовката на общински стратегии за култура. Посочената по-горе необходимост от повсеместно разработване на правила, критерии и механизми за канديدатстване и прозрачност на проектния принцип задължително трябва да минава през такова сътрудничество, както и в набирането на експерти за оценяване, участието в комисии по подготовка на културните календари и т.н. (така например представители на неправителствени организации са членове на Обществения съвет за култура към кмета и участват ползотворно при решаването на важни въпроси в сферата на културата в **Ямбол**)

Изпълнението на по-регулярни **технически и обучителни дейности от НПО по програми на общината в областта на културата**, се среща относително по-рядко в практиката на анкетиранияте общини. Това в известна степен кореспондира с определена доза недоверие и отсъствие на устойчиви партньорства.

ОПЕРАТИВНИТЕ ПРОГРАМИ НА ЕС – ИНСТРУМЕНТ ЗА ПРИВЛИЧАНЕ НА РЕСУРСИ И ПОВИШАВАНЕ НА КАПАЦИТЕТА НА КУЛТУРНИТЕ НПО

Във всички големи общини без изключение има специализирани експертни отдели по европейски проекти, което означава, че НПО по места могат да се обръщат за информация и консултации към съответните специализирани звена в общината. Откритите множество консултативни центрове в областните градове дават още по-голяма увереност, че заедно с общинските отдели за европейски проекти и програми ще се даде възможност за широко разпространяване на условията и критериите за кандидатстване на НПО в еврофинансирането.

Един добре функциониращ граждански сектор по места може бъде гаранция за успешно кандидатстване по различни програми не само пряко адресирани до неправителствените организации, а и към общините, които си сътрудничат или имат като подизпълнители НПО. В повечето случаи **подготовката на качествени проектни предложения преминава през различни форми на партньорство между местната власт и НПО**. Да не забравяме, че това бе сред основните изисквания при кандидатурата на българските градове за титлата „Европейска столица на културата“ и даде мощен тласък на такива сътрудничества. Подпомагането в постигането на по-висок административен капацитет и участие в различни съвместни инициативи могат да имат многопосочни ефекти – успешно защитени проекти и налагането на дългосрочни практики в постигането на по-голяма сплотеност на местната общност.

Показателен пример в програмния период 2007–2013 г. са и реализираните проекти за създаване и промотиране на иновативни културни събития, макар че все още предстои да се направи задълбочен анализ на устойчивите ползи от изпълнението на програмата в тази част. Отсега може да се направи извод, че онези общини, където неправителственият сектор се включи активно в реализацията на иновативни културни събития, постигнаха устойчиви ползи (**Русе, Пазарджик**). При едно по-добро и експертно ориентирано управление резултатите могат да бъдат още по-добри и да обхванат повече населени места – все още местната власт има да извърви път в посока към още по-активно привличане на НПО в различни инициативи.

В Приложение 2 на този доклад е предоставена информация за възможностите на НПО за кандидатстване по Оперативните програми на ЕС в новия програмен период. Предвид факта, че бенефициенти на много от програмите с европейски средства са общините, още по-тясното сътрудничество с тях е от жизнено важно значение за виталните и предлагащи добри идеи и реализация НПО у нас. В същото време може да се предположи с голяма доза сигурност, че недопустимостта на юридически лица с нестопанска цел до множество от приоритетните оси на европейските проекти като преки бенефициенти **може да разкъса някои от установените и плодотворни партньорства**.

КЪМ ПРИМЕРИТЕ ЗА СЪТРУДНИЧЕСТВО МЕЖДУ ОБЩИННИТЕ И НПО

Накрая на анкетата бе дадена възможност в свободен текст да бъдат дадени положителни и отрицателни примери за съвместна работа на общините с НПО. При обработката на резултатите направи впечатление, че:

- Не всички общини дадоха какъвто и да е пример – ето тези, **които не дадоха такъв**: Велико Търново, Видин, Враца, Габрово, Пловдив, Сливен, Смолян, Хасково – това може да се отгаде по-скоро на формално отношение към анкетата, отколкото на липса на опит;
- Мнозинство бяха общините, **които споделиха положителен опит**: Бургас, Варна, Видин, Добрич, Кърджали, Кюстендил, Ловеч, Монтана, Пазарджик, Перник, Плевен, Разград, Русе, Силистра, София, Стара Загора, Търговище, Шумен, Ямбол. Общото при тях е сътрудничеството с НПО чрез широкото застъпване на фестивални формати – за традиционни и фолклорни форми, за детски прояви, за празници на града, за много тясно взаимодействие с читалищата и др. **Дадените десетки примери могат да се обобщят в няколко групи**:
 - Масово се изброяват провеждането на фестивали и празници в партньорство между общините и НПО;
 - Посочват се и регулярни дейности – празници на града, ежегодни награди и др.;
 - Действията и проявите, свързани с участие в кандидатурата за Европейска столица на културата в единадесет кандидатствали общини, значимо са увеличили съвместната работа;
 - Иновативни културни събития, финансирани по Оперативна програма „Регионално развитие“;
 - Съвместни проекти, финансирани през други европейски фондове (като тези за развитие на селските райони, екология, развитие на човешките ресурси и др.);
 - Проекти, финансирани от други донорски НПО и най-вече от „Америка за България“;
 - Проекти в областта на изкуствата със социална насоченост;
 - Финансиране на участия на местни НПО в други селища и чужбина;
 - Подпомагане на неформални инициативи.

Множество общини с пълно основание подчертават непряката си (нефинансова) подкрепа за НПО. Не трябва да се подценява значението ѝ, без която множество от по-малките, особено фестивални прояви, не могат да се проведат. Обикновено общината оказва логистична подкрепа (безвъзмездно предоставяне на зали, предоставяне на апаратура за озвучаване и осветление, сцени, транспорт, настаняване, хранене и т.н.), организиране на конференции, обучения и т.н. Едно по-прецизно калкулиране на паричното изражение на този принос би показал какви големи средства се спестяват на НПО в различни финансови пера.

Малко общини споделиха отрицателен опит, а знайно е, че той често е по-поучителен и важен от положителния. Сред основните недостатъци на сътрудничеството с НПО общините виждат например във факта, че **често НПО гледат на общините само като на финансов донор, без да се включват в общи събития; малкият брой на НПО (извън читалищата) и ниската им активност** (Велико Търново, Видин, Монтана, Хасково) и др.

МЕСТНАТА ВЛАСТ И КУЛТУРНИТЕ НПО В МАЛКИТЕ СЕЛИЩА: ГОДЕЧ, БАНСКО, СВИЦОВ, СЕВЛИЕВО

Включването на пет малки общини в проучването бе с идеята да се разшири познанието за взаимодействието на малките общини с НПО дори и там, където последните са силно ограничен брой или не съществуват. По различни причини от първоначално определените пет общини (Годеч, Севлиево, Ивайловград, Никопол и Несебър) останаха само първите две, т.е. от другите не получихме отговори. Тогава допълнително се опитахме да получим отговори от Луковит, Рила, Ахтопол, Царево, Плиска, Средец, Малко Търново, Чепеларе, Златоград, Горна Оряховица, Свищов, Банско, но не успяхме от всички, а само от последните две – така в крайна сметка малките градове с отговори на анкетните карти останаха само четири. Сред мотивите за отказ от участие в анкетата бяха: риск от „излагане“ при сравнение с други общини (т.е. ще си проличи отсъствието на съвместна работа с НПО), липсата на специалисти в общинската администрация, които да се занимават пряко с културни дейности и др. Допълнителни проучвания разкриха и други интересни градове като Панагюрище, Кнежа и др., но те не влязоха в изследователския обхват.

Общите проблеми пред тези общини са:

- силно ограничени финансови ресурси;
- като цяло малък брой неправителствени организации;
- често се работи само с читалища – в Севлиево – както и в някои от посочените по-горе областни центрове – също се подкрепят само читалища (28 на брой). Това в по-малките места може да е и в резултат на пълната липса на други неправителствени организации в областта на културата на територията на съответната община;

- не само изявените туристически центрове (**Банско**) имат стремеж и стратегии за развитие на туризма (също и в **Годеч**), като същевременно няма декларирано обемно сътрудничество в областта на културния туризъм, въпреки дагеностите;
- естествено е тези градове да поддържат предимно народни и традиционни изкуства, нови и модерни форми са по-слабо застъпени, особено във визуалните изкуства;
- както и при големите градове, няма система и критерии за контрол на качествено измерение на проявите;
- въпреки нередкото отсъствие на капацитет, продължават опитите на общината да продуцира „свои“ прояви;
- извън градските празници сезонното струпване на проявите води до неравномерност в календара на проявите;
- липсват надеждни статистически данни и специализирани количествени проучвания на културното потребление в малките градове, неясен е и профилът на потребителя на култура – тук самите общини трябва да са активни в проучване на ефекта от влагането на оскъдните си средства в културен продукт.

Същевременно специално подбраните общини **Севлиево** и **Банско** показват, че **и в по-малки градове при наличие на финанси и добро управление може да се случват сериозни по мащаб и качество събития**. Нещо повече – бюджетът за култура на Банско надхвърля абсолютната стойност и тежестта му в цялостния общински бюджет на такива областни центрове като **Враца, Кърджали, Хасково...**

ОЩЕ ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ

Посочените в хода на изложението дотук ще допълним с още няколко наблюдения, аргументи и предложения:

1. Наличието на Стратегия за култура е от огромно значение за осигуряването на планомерност и приемственост в културните политики на общините, и тази задача е едно от важните сътрудничества, които могат да се осъществят в градовете, които още не са приели Стратегия. На такъв принцип в София бе разработен един от най-успешните примери за такъв документ. Ето още няколко аргумента за необходимостта от стратегии със съответните планове за действие:

- Установяват се приоритети;
- Планират се ресурси;
- Активира се потенциала на общината;
- Създават се удобства за партньорство;
- Предполага се колективно създаване и включване на НПО;
- Задава се гъвкавост и систематизация в управлението на промените.

2. Създаването на фонд за финансиране на проекти (въз основа на чл. 36 от Закона за закрила и развитие на културата) там, където все още го няма, ще даде повече увереност, че общините зачитат проектния принцип на финансиране с наложителните за това прозрачност на процедурите, договорите и отчетите;

3. Задача на специализираното експертно звено на общинската администрация по управление на европейски проекти може да бъде **издаването на ежемесечен бюлетин с информация** за това какви европейски програми и други проектни сесии се обявяват. А обща задача на НПО и администрациите е умножаването

на източниците на информация за европейските програми, в които НПО са допустими бенефициенти и партньори;

4. Плод на добро взаимодействие между общината и НПО следва да бъде **разработване и въвеждане на система за мониторинг на дейностите и въздействието при културните календари и събития, културния туризъм и работата на читалищата**. Важна крачка напред в това отношение направи **София в сътрудничество с Българската фестивална асоциация**, но читалищата навсякъде отсъстват като обект на оценка за ефективност и качество. Друг е въпросът, че дори и при ясно написани правила, критерии и механизми се проявяват типичните нашенски отклонения от спазването на собствените вътрешнонормативни и административни актове на общината;

5. Поставянето на управляваните от общината прояви и тези, организирани и управлявани от НПО в една и съща система на проектно финансиране, води до постоянни „абонати“ на субсидиите за проекти, което най-често е за сметка на по-малките НПО. Още по-ясно се изразява тази разлика при провежданите от общината прояви, които влизат в Културния календар на съответната община, спрямо тези на НПО, които също са част от календара. **Тук са необходими изключително ясни механизми и критерии при подбор на проявите;**

6. Обявяването на сесии за финансиране на проекти е добре да бъде на два пъти през годината, като сесията за прояви през първата половина на годината да се обявява в края на предходната година, което не е проблем при устойчиво планиране и прогнозиране на обема на общинския бюджет и частта му за култура;

7. Навсякъде общинската инфраструктура и подходящите открити обществени пространства може да бъде предоставяна и по-активно използвана и обживявана от прояви на НПО;

8. От голямо значение е според мен почти неизползваната досега възможност **НПО в културата да създават локални, регионални и национални мрежи** помежду си. Това би помогнало за по-добра информираност, за компенсиране на липсващото единение в настоящем твърде разделените по видове, жанрове, профили, големина и места организации;

9. Интересно предложение, което възникна на няколко места при проведените срещи на Българската фестивална асоциация в Пловдив, Бургас, Варна и Русе, бе да отпадне изискването в общинските фондове за финансиране да кандидатстват само местни организации, което според много НПО-та ограничава мобилността. Ще бъде добре всяка община да проучи как биха реагирали регистрираните на територията на съответната община НПО на тези предложения. Има вероятност да видим как работи това на практика след твърдо заявената позиция в **Пловдив**, че във връзка с програмите за Европейска столица на културата през 2019 година, не само през въпросната година, но и преди това ще се приемат предложения от цялата страна.

От съществено значение за повишаване ролята на неправителствения сектор не само в културата, а като активен фактор за социална промяна и регионално развитие, са следните условия, които в близко време е добре да се превърнат в първостепенен приоритет в работата на общинските администрации:

- вътрешна саморегулация на сектора;
- външна регулация чрез Национален, Регионални и Общински културни календари;
- нови статистически стандарти и индикатори, които да обхващат по-добре богатството на културни активности;
- по-добре организиран мониторинг на основата на добре обосновани и обективно измерими количествени и качествени стандарти;
- по-активни междусекторни партньорства, особено с бизнеса и с туризма;
- адекватен административен капацитет, свързан и с продължаващо обучение;
- значими за общността регулярни образователни и социални инициативи;
- систематизиране и дигитализиране на създадените артефакти;
- структуриране и социализиране на части от публичните архиви и бази от данни.

ВМЕСТО ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Общо взето взаимоотношенията между общинските управи и неправителствените организации в областта на културата, макар и бавно, бележат положително развитие. **И при двете страни вече е натрупан административен опит и такъв във взаимноизгодно сътрудничество. В повечето места общинската администрация зачита важността на третия сектор в културните дейности и го привлича като партньор. НПО са най-активни при обучението, разработката на стратегически документи и дейности по културни проекти.**

Перспективното партньорство на общините и НПО в културата предполага двустранно развитие и сближаване на интересите – „омекотяване“ и компетентност на публичната администрация и израстване на капацитета на третия сектор и умножаване на гражданските инициативи за превръщане на НПО в значим социокултурен фактор. И за това не е достатъчна само добрата воля на локалните власти и активността на третия сектор.

А да бъдат те активни наистина си заслужава, тъй като полето за действие, сътрудничество и изследване – както видяхме – е огромно.

Необходими са и задълбочени проучвания на неправителствената сфера в културната област – колко и какви като насоченост, големина, управление, финансиране, обхват и програми, кадрова осигуреност и капацитет. НПО работят ефективно за културата и изкуствата, а впоследствие – и целенасочена система за обучения и подкрепа на дейностите им.

ПРИЛОЖЕНИЕ 1

АНКЕТНА КАРТА

Целта на тази кратка анкета е да събере най-обща информация за културните политики на областните градове в България и ролята на неправителствените организации на тяхна територия, които имат дейности в областта на културата. Резултатите от проучването ще бъдат обобщени в доклад и предоставени на всички участници в анкетата, както и на сайта на водещата организация. Анкетатор и анализатор на данните е г-р Момчил Георгиев с имейл: tomchil_georgiev@yahoo.com

Анкетата е продължение на поредицата семинари, които фондация „Следваща страница“ организира в края на 2013 г. с общинските власти и НПО-тата в страната на тема „Новите ОП и културата“. Ако сте пропуснали да участвате в семинарите, цялата информация за тях можете да намерите на адрес www.npage.org/activities/rubrique77.html

Прегварително благодарим за съпричастието!

1. Общината има ли Стратегия за развитие на културата (туризма, образованието)? Ако „да“ – какъв е времевият и хоризонт?
2. Какъв е бюджетът за култура в общината през миналата/настоящата година (абсолютна стойност и % спрямо общия бюджет)?
3. Има ли общината разработена програма/фонд за кандидатстване с културни проекти (абсолютна стойност и % спрямо общия бюджет)? От коя година?
4. Какъв е бюджетът за читалищата в общината (абсолютна стойност)?
5. Какъв опит има общината в работа с неправителствени организации в областта на културата:
 - Активни ли са неправителствените организации, занимаващи се с културни дейности, на територията на общината – да/не;
 - Взимат ли участие в подготовката на работни/стратегически документи на общината в областта на културата – да/не;
 - Взимат ли средства от общината за развиване на културни проекти – да/не;
 - Изпълняват ли консултантски/обучителни дейности по програми на общината в областта на културата – да/не;
6. Има ли общината административно звено/ползва ли консултанти за реализация на проекти по Оперативните програми на ЕС за периода 2014–2020 г.? – да/не
7. Привличат ли се неправителствени организации в областта на културата за техническа помощ при реализация на проекти по Оперативните програми на ЕС? – да/не
8. Посочете в свободен текст положителен и отрицателен опит в работата на общината с неправителствени организации в областта на културата. Моля приложете примери за успешно сътрудничество.

Подготвил отговорите:

(име и длъжност)

Дата:

Тази анкета е част от проекта Защо независими, който се изпълнява от фондация „Следваща страница“ и има за цел да подпомогне и мотивира независимите културни организации в договарянето и правенето на културна политика на местно, национално и европейско ниво; да запознае независимите културни организации с бъдещите Оперативни програми на ЕС за България и мястото на културата в тях; да създаде необходимите връзки за засилване на партньорствата в културния сектор.

ПРИЛОЖЕНИЕ 2

ПОТЕНЦИАЛНИ ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ПРОЕКТИ НА НПО В СФЕРАТА НА КУЛТУРАТА ЗА 2015–2020 г.

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА	ИНВЕСТИЦИОННИ ПРИОРИТЕТИ / ПРОГРАМНИ ОСИ	СПЕЦИФИЧНИ ЦЕЛИ	ОБХВАТ
РЕГИОНИ В РАСТЕЖ	ПО 5. Регионална социална инфраструктура 51 000 000 €	Развитие на културна инфраструктура, чрез строителство, реконструкция, обновяване, оборудване и обзавеждане на културни центрове, театри, читалища, библиотеки, опери, галерии, културни изложбени зали и други културни институции, включително прилежащите пространства	Градски органи (общини) в големи и средни градове от 1-во, 2-ро и 3-то йерархично ниво на националната полицентрична система* (НПО бенефициент)
	ПО 6. Регионален туризъм 101 000 000 €	Развитие на обекти на културното наследство от национално и световно значение; Обучение на персонала; Участие в регионални, национални и международни туристически борси; Информирание на обществеността.	Министерството на културата; Институции на вероизповеданията (НПО партньор)
ЕВРОПЕЙСКО ТЕРИТОРИАЛНО СЪТРУДНИЧЕСТВО Румъния – България 215 745 513 €	2. Зелен регион 5. Ефикасен регион	Подобряване на опазването и устойчивото използване на природното наследство, ресурсите и културното наследство; Увеличаване на капацитета за сътрудничеството и ефективността на публичните институции; Меки мерки, инвестиционни дейности и интегрирани дейности.	Граничните области в Румъния и областите Видин, Враца, Монтана, Плевен, Велико Търново, Русе, Силистра, Добрич за територията на Република България (НПО бенефициент)

*1-во йерархично ниво: София; 2-ро йерархично ниво: Пловдив, Варна, Бургас, Русе, Стара Загора, Плевен, Велико Търново, Благоевград, Видин; 3-то йерархично ниво: Монтана, Враца, Ловеч, Габрово, Търговище, Разград, Шумен, Силистра, Добрич, Сливен, Ямбол, Хасково, Кърджали, Смолян, Пазарджик, Перник, Кюстендил, Свищов, Горна Оряховица, Казанлък, Димитровград, Асеновград, Карлово, Дупница, Петрич, Лом, Гоце Делчев, Панагюрище, Велинград; 4-то йерархично ниво: Сандански, Свиленград, Самоков, Ботевград, Троян, Севлиево, Карнобат, Нова Загора, Попово, Пещера, Поморие, Разлог, Девин, Нови пазар, Мездра, Провадия, Червен бряг, Козлодуй, Берковица, Тутракан, Елхово, Белоградчик, Златоград, Никопол, Генерал Тошево, Крумовград, Ивайловград, Малко Търново.

<p>България – Сърбия 34 102 256 €</p>	<p>1. Устойчив туризъм</p>	<p>1.1. Туристическа привлекателност: конкурентноспособни туристически атракции; съхраняване на природното и културно наследство; изграждане на гребномащабна спомагателна инфраструктура; схеми за съвместен транспортен достъп.</p> <p>1.2. Трансграничен туристически продукт: благоприятни условия за разнообразен туризъм; трансгранични туристически дестинации; трансгранични туристически продукти и услуги; съвместни маркетингови кампании;</p> <p>1.3. Мерки Тип „Хора за хора“: информационни услуги; изграждане на капацитет; съвместни събития.</p>	<p>Граничните области в Сърбия и Област Видин, Област Монтана, Област София, Област Перник, Област Кюстендил, Област София град (НПО бенефициент)</p>
	<p>2. Младежи</p>	<p>2.1. Умения и предприемачество: Създаване на привлекателна среда за развитие на младите хора; гребномащабна инфраструктура; гребномащабна „предприемаческа“ инфраструктура; мрежови инициативи на младите хора</p>	<p>Граничните области в Сърбия и Област Видин, Област Монтана, Област София, Област Перник, Област Кюстендил, Област София град (НПО бенефициент)</p>
<p>България – Турция 30 000 000 €</p>	<p>2. Устойчив туризъм</p>	<p>2.1.: Повишаване на туристическата привлекателност – гребномащабни инвестиции; меки мерки Информационни и комуникационни технологии и географски информационни системи и платформи.</p> <p>2.2.: Повишаване на потенциала за трансграничен туризъм чрез разработване на общи дестинации.</p> <p>2.3.: По-активно създаване на мрежи за устойчиво развитие на потенциала за туризъм</p>	<p>Граничните области в Турция и области Бургас, Ямбол и Хасково (НПО бенефициент)</p>
<p>България – Македония 19 500 000 €</p>	<p>2. Туризъм Насърчаване на туризма и културното и природното наследство</p>	<p>Специфична цел 2.1.: Повишаване на потенциала на туризма Специфична цел 2.2.: Подобряване на конкурентноспособността Специфична цел 2.3.: Насърчаване на сътрудничеството</p>	<p>Граничните области в Македония области Благоевград и Кюстендил</p>

Гърция – България 34 102 251.77 €	Инвестиционен приоритет (3d) Подкрепа за капацитета на МСП за растеж в рамките на регионалните, националните и международните пазари и участие в процеса на иновации	Специфична цел: Разширяване на трансгранични икономически дейности, иновации и икономически обмен.	Граничните области в Гърция и области Благоевград и Кюстендил (НПО бенефициент)
	Инвестиционен приоритет 6(с)	Специфична цел: Да валоризира културно и природно наследство в трансграничния регион	Областите Хасково, Смолян, Кърджали и Благоевград (НПО бенефициент)
РАЗВИТИЕ НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ Приоритетна ос 1: Подобряване на достъпа до заетост и качеството на работните места 120 116 680 €	Инвестиционен приоритет 1: Достъп до заетост за търсещите работа и неактивните лица, включително трайно безработни и лица, отдалечени от пазара на труда, а също и чрез местните инициативи за заетост, и подкрепа за мобилността на работната сила 110 377 490 €	Специфична цел 1: Увеличаване на броя на започналите работа безработни или неактивни лица на възраст между 30 и 54 г. Специфична цел 2: Увеличаване на броя на започналите работа безработни или неактивни лица с ниско образование на възраст между 30 и 54 г. вкл. Специфична цел 3: Увеличаване на броя на започналите работа безработни или неактивните лица над 54-годишна възраст	На територията на цялата страна (НПО бенефициент)
	Инвестиционен приоритет 2: Устойчиво интегриране на пазара на труда на младите хора (ИМЗ), в частност тези, които не са ангажирани с трудова дейност, образование или обучение, включително младите хора, изложени на риск от социално изключване, и младите хора от маргинализирани общности, включително чрез прилагане на гаранцията за младежта	Специфична цел 1: Увеличаване броя на икономически неактивните младежи извън образование и обучение на възраст до 29 г. вкл., които са получили предложение за обучение, работа, стаж или обучение по време на работа (чиракуване), или са насочени към продължаване на образованието Специфична цел 3: Увеличаване броя на включените в обучение, в заетост или в самостоятелна заетост безработни младежи извън образование или обучение на възраст до 29 г. вкл., които са със завършено средно или висше образование	Пет района за планиране с изключение на Югозападния. (НПО бенефициент)

<p style="text-align: center;">РАЗВИТИЕ НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ Приоритетна ос 1: Подобряване на достъпа до заетост и качеството на работните места 120 116 680 €</p>	<p>Инвестиционен приоритет 3: Устойчиво интегриране на пазара на труда на младите хора (ЕСФ), в частност тези, които не са ангажирани с трудова дейност, образование или обучение, включително младите хора, изложени на риск от социално изключване, и младите хора от маргинализирани общности, включително чрез прилагане на гаранцията за младежта</p>	<p>Специфична цел 3: Увеличаване броя на включените в обучение, в заетост или в самостоятелна заетост безработни младежи извън образование или обучение на възраст до 29 г., вкл. които са със завършено средно или висше образование</p>	<p>На територията на цялата страна (НПО бенефициент; НПО партньор)</p>
	<p>Инвестиционен приоритет 5: Самостоятелна заетост, предприемачество и създаване на предприятия, включително иновативни микро, малки и средни предприятия</p>	<p>Специфична цел: Увеличаване броя на включените в самостоятелна заетост безработни, неактивни и наети лица</p>	<p>На територията на цялата страна (НПО бенефициент)</p>
	<p>Инвестиционен приоритет 6: Подобряване на равния достъп до възможностите за учене през целия живот за всички възрастови групи във формален, неформален и неофициален вид, осъвременяване на познанията, уменията и компетенциите на работната ръка, както и насърчаване на гъвкави процеси на учене, включително чрез професионална ориентация и валидиране на придобитите компетенции</p>	<p>Специфична цел 1: Увеличаване броя на заетите лица над 54 г. с придобитата и/или с подобрена професионална квалификация и/или ключови компетентности. Специфична цел 3: Увеличаване броя на заетите лица, работещи в сектори, основаващи се на знанията, високите технологии и ИКТ, екологосъобразната икономика, „белия“ сектор и сектора на персоналните услуги, преработвателната промишленост с по-висока добавена стойност на труда, творческия и културния сектори, подобрили своите знания и умения с подкрепата на ОП РЧР</p>	<p>На територията на цялата страна (НПО бенефициент)</p>
	<p>Инвестиционен приоритет 7: Приспособяване на работниците, предприятията и предприемачите към промените</p>	<p>Специфична цел 1: Увеличаване броя на обхванатите заети в предприятията с въведени нови системи, практики и инструменти за развитие на човешките ресурси и подобряване на организацията и условията на труд</p>	<p>На територията на държавите членки на ЕС и всички общини в България</p>

<p>Приоритетна ос 2: Намаляване на бедността и увеличаване на социалното включване 336 427 751 €</p>	<p>Инвестиционен приоритет 1: Социално-икономическа интеграция на маргинализирани общности като ромите“</p>	<p>Специфична цел: Увеличаване на броя на лицата от уязвими етнически общности, включени в заетост, образование, обучение, социални и здравни услуги с фокус върху ромите, мигранти, участници с произход от други държави</p>	<p>На територията на държавите членки на ЕС и всички общини в България (НПО бенефициент)</p>
<p>Приоритетна ос 4: Транснационално сътрудничество 19 761 375 €</p>	<p>Инвестиционен приоритет 1: Достъп до заетост за търсещите работа и неактивните лица, включително трайно безработни и лица, отдалечени от пазара на труда, а също и чрез местните инициативи за заетост, и подкрепа за мобилността на работната сила</p>	<p>Специфична цел: Насърчаване на транснационалното сътрудничество по отношение на обмяна на опит, добри практики и модели за насърчаване на заетостта за търсещите работа и неактивните лица над 29-годишна възраст</p>	<p>На територията на държавите членки на ЕС и всички общини в България (НПО бенефициент; НПО партньор)</p>
	<p>Инвестиционен приоритет 2: Устойчиво интегриране на пазара на труда на младите хора, в частност тези, които не са ангажирани с трудова дейност, образование или обучение, включително младите хора, изложени на риск от социално изключване, и младите хора от маргинализирани общности, включително чрез прилагане на гаранцията за младежта (ЕСФ)</p>	<p>Специфична цел: Насърчаване на транснационалното сътрудничество по отношение на обмяна на опит, добри практики и модели за устойчиво интегриране на пазара на труда на младите хора до 29 години вкл.</p>	<p>На територията на държавите членки на ЕС и всички общини в България (НПО бенефициент; НПО партньор)</p>
	<p>Инвестиционен приоритет 4: Самостоятелна заетост, предприемачество и създаване на предприятия, включително иновативни микро, малки и средни предприятия</p>	<p>Специфична цел: Насърчаване на транснационалното сътрудничество по отношение на обмяна на опит, добри практики и модели за насърчаване на самостоятелната заетост, предприемачеството и създаването на предприятия, включително иновативни микро, малки и средни предприятия</p>	<p>На територията на държавите членки на ЕС и всички общини в България (НПО бенефициент; НПО партньор)</p>

<p>Приоритетна ос 4: Транснационално сътрудничество 19 761 375 €</p>	<p>Инвестиционен приоритет 5: Приспособяване на работниците, предприятията и предприемачите към промените</p>	<p>Специфична цел: Насърчаване на транснационалното сътрудничество по отношение на обмяна на опит, добри практики и модели за увеличаване броя на обхванатите заети в предприятията с въведени нови системи, практики и инструменти за развитие на човешките ресурси и подобряване на организацията и условията на труд</p>	<p>На територията на държавите членки на ЕС и всички общини в България (НПО бенефициент; НПО партньор)</p>
	<p>Инвестиционен приоритет 6: Подобряване на равния достъп до възможностите за учене през целия живот за всички възрастови групи във формален, неформален и неформален вид, осъвременяване на познанията, уменията и компетенциите на работната ръка, както и насърчаване на 187 гъвкави процеси на учене, включително чрез професионална ориентация и валидиране на придобитите компетенции на работната сила</p>	<p>Специфична цел: Насърчаване на транснационалното сътрудничество по отношение на обмяна на опит, добри практики и модели за осигуряване на равен достъп на зетите до възможностите за учене през целия живот</p>	<p>На територията на държавите членки на ЕС и всички общини в България (НПО бенефициент)</p>
	<p>Инвестиционен приоритет 7: Социално-икономическа интеграция на маргинализирани общности като ромите</p>	<p>Специфична цел: Насърчаване на транснационалното сътрудничество по отношение на обмяна на опит, добри практики и модели за осигуряване на социално-икономическа интеграция на маргинализирани общности</p>	<p>На територията на държавите членки на ЕС и всички общини в България (НПО бенефициент; НПО партньор)</p>
<p>ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ Приоритетна ос № 2: Ефективно и професионално управление в партньорство с гражданското общество и бизнеса 6 490 700 €</p>	<p>Инвестиции в институционален капацитет и в ефикасността на публичните администрации и публичните услуги на национално, регионално и местно равнище с цел осъществяването на реформи и постигането на по-добро регулиране и добро управление</p>	<p>Специфична цел:3: Увеличаване на гражданското участие в процеса на формиране и контрол на изпълнението на политики</p>	<p>На територията на цялата страна (НПО бенефициент; НПО партньор)</p>

<p>НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ ЗА ИНТЕЛИГЕНТЕН РАСТЕЖ Приоритетна ос 3: „Образователна среда за активно социално приобщаване» 122 417 874 €</p>	<p>Активно приобщаване, включително с оглед на насърчаване на равните възможности и активното участие, и по-добрата пригодност за заетост</p>	<p>Специфична цел 1: Повишаване броя на успешно интегрираните чрез образователната система деца и ученици от маргинализирани общности, включително роми</p>	<p>На територията на цялата страна (НПО бенефициент)</p>
<p>МОРСКО ДЕЛО И РИБАРСТВО 25 514 500 €</p>	<p>Мярка 13. Мерки за предлагане на пазара</p>	<p>Провеждане на регионални, национални или транснационални рекламни кампании за продукти на риболова и аквакултурите, както и на други информационни кампании</p>	<p>Неправителствени организации за изпълнение на дейностите по Национална стратегия / план за промотиране на продуктите от риба и аквакултури.</p>
<p>ПРОГРАМА ЗА РАЗВИТИЕ НА СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ 2 238 000 000 € за цялата програма</p>	<p>Подмярка 7.5. Подкрепа за публично ползване в инфраструктура за отдих, туристическа информация и малка по мащаб туристическа инфраструктура</p>	<p>Изграждане, реконструкция, ремонт, закупуване на оборудване на центровете за изкуство и занаяти с туристическа цел; Изграждане, реконструкция, ремонт и закупуване на съоръжения за туристически атракции, които са свързани с местното природно, културно и/или историческо наследство и предоставящи услуги с познавателна или образователна цел</p>	<p>Общини в селските райони; Юридически лица с нестопанска цел.</p>
	<p>Подмярка 7.2 Подкрепа за инвестиции в създаването, подобряването или разширяването малка по мащаби инфраструктура</p>	<p>Изграждане, реконструкция, ремонт, реставрация, закупуване на оборудване и/или обзавеждане на обекти, свързани с културния живот</p>	<p>Общини в селските райони; Юридически лица с нестопанска цел за дейности, свързани със социалната и спортната инфраструктура и културния живот; читалища за дейности, свързани с културния живот</p>

КУЛТУРА

НПО

ФИНАНСИРАНЕ

НПО

ПАРТНЬОРСТВО

СТРАТЕГИ

НПО -
МЕСТНА ВЛАСТ

ФИНАНСИРАНЕ

СТРАТЕГИИ

МЕСТНА ВЛАСТ

НПО

ФИНАНСИРАНЕ

МЕСТНА ВЛАСТ

ПАРТНЬОРСТВО